

Landschap als Nalatenschap

Ontwerpend onderzoek naar natuurbegraafplaatsen in Nederland

De begraafplaats heeft in de landschapsarchitectuur een eigen, rijke geschiedenis. De natuurbegraafplaats kan hierin een nieuw hoofdstuk gaan vormen. In België zijn er echter nog geen voorbeelden bekend. In Nederland zijn nu ongeveer acht natuurbegraafplaatsen. Vergeleken met de veertig natuurbegraafplaatsen in Duitsland en de ruim 250 in het Verenigd Koninkrijk is dat een bescheiden aantal.

Weinig zorg

Voor natuurbegraven valt veel te zeggen. Vergeleken met een "traditionele" vorm van begraven sluit het beter aan op een vrije levensstijl en op de brede waardering voor natuur en landschap. Het laat weinig zorg aan

de nabestaanden, want het biedt een onderhoudsarm alternatief voor het graf en gaat (veelal) gepaard met langdurig grafrecht. De netelige beslissing voor ruimen of verlengen is daarmee verleden tijd. Het biedt meer ruimte aan een ceremonie, die op persoonlijke

wensen en voorkeuren is afgestemd. Het principe van langdurig grafrecht en de vrijheid in graforiëntatie, komen bovendien tegemoet aan de vraag van verschillende bevolkingsgroepen die op dit moment overwegend kiezen voor een begrafenis in het vroeger vaderland.

■ ■ ■
Varend vaarwel in het veenlandschap', voorbeelduitwerking op laagveen

■ ■ ■
Laatste saluut op een verlaten militair terrein, voorbeelduitwerking langs voormalige landingsbaan

■ ■ ■
Memoires op een parklandgoed, voorbeelduitwerking in stedelijk gebied

Vraag, maar weinig aanbod

Er is vraag en wie de mediaberichten in Nederland volgt, ziet dat er ook een behoorlijk aantal initiatieven is. Wat is dan de verklaring dat er weinig natuurbegraafplaatsen zijn? En waarom bevinden deze zich in de uithoeken van het land en niet dicht bij de grote steden? Hiervoor zijn twee belangrijke redenen aan te voeren. In de eerste plaats de Wet op de lijkbezorging. Deze Nederlandse wet maakt dat voldoende drooglegging vereist is voor het realiseren van een begraafplaats. In de laaggelegen en natte polders is een dergelijke droge ondergrond weinig voorhanden en juist daar bevinden zich de meer verstedelijkte gebieden. In de tweede plaats is de natuur een schaars goed, met name in de dichtbevolkte delen van het land. Elke vorm van medegebruik of herbestemming is bij voorbaat omstreden, ook als het gaat om iets wezenlijks als begraven.

Toch zien wij kansen om de natuurbegraafplaats een vanzelfsprekende plek te geven in het Nederlandse landschap. De vele plannen die er zijn voor natuurontwikkeling en landschapsherstel vormen hiervoor de aanleiding. Juist door het natuurbegraven te integreren

in dergelijke plannen, kunnen de bottlenecks worden omzeild. Het wordt niet toegevoegd aan bestaand, hooggewaardeerd gebied, maar gaat mee in een bredere ontwikkeling die gericht is op verbetering of herstel van landschapswaarde, natuurwaarde en recreatief medegebruik. Het natuurbegraven kan zodanig in de plannen worden geïntegreerd dat de juiste condities ontstaan voor het begraven, zoals de vereiste drooglegging. Niet in alle gebieden zal dit lukken, maar met enig speurwerk en creativiteit toch in vele. Een belangrijke kans voor natuurbegraven lijkt te liggen in de versterking van natuurwaarden en de realisatie van nieuwe natuur. Maar ook het omgekeerde is het geval. Juist nu natuurontwikkeling onder druk staat en er nieuwe vormen van financiering gevonden moeten worden, biedt het natuurbegraven uitkomst. Het kan één van die functies zijn die aanleg, beheer en onderhoud financieel kunnen dragen.

'Landschap als Nalatenschap'

Om de mogelijkheden te onderzoeken die de natuurbegraafplaats en het Nederlandse landschap elkaar te bieden hebben, hebben wij een ontwerpend onderzoek gedaan: 'Landschap als Nalatenschap' (Vollmer & Partners, juni 2011). Het Stimuleringsfonds voor Architectuur heeft dit onderzoek financieel ondersteund. Een kleurrijke klankbordgroep van beleidsmakers en (praktijk-)deskundigen heeft tijdens het onderzoek voor input en reflectie gezorgd. Natuurbegraafplaatsen zijn in het onderzoek gedefinieerd als plekken waar het

begraven een ondergeschikte rol speelt ten opzichte van de natuur en het landschap. Individuele graven zijn ondergeschikt aan het landschappelijke totaalbeeld. De ordening en markering van de graven volgt uit de aard van het gebied. Uiteindelijk worden de graven geheel opgenomen door de natuur en gaan deze op in het totaal. In de studie is daarbij geprobeerd om de scope zo breed mogelijk te houden. Niet zozeer de bestaande natuurbegraafplaatsen zijn als inspiratiebron gebruikt, maar juist het landschap zelf. Alle vormen van natuur en landschap die Nederland rijk is, zijn op de toepasbaarheid onderzocht. De ontwerpstudie had in de eerste plaats tot doel om in ruimtelijk en programmatorisch opzicht de mogelijkheden te verkennen. Aan de financiële haalbaarheid is echter ook aandacht besteed. Bij alle voorbeeldontwerpen wegen de opbrengsten uit het begraven op tegen de te maken kosten. Niet alleen de kosten voor aanleg, maar ook die voor beheer, onderhoud, management, grondverwerving, etc.

Twaalf plannen

Nederland kent verschillende landschapstypen die ontstaan zijn door het samenspel van zee, rivieren, wind en het landijs dat in de laatste ijstijden over delen van het land schoof. Voor kenmerkende Nederlandse landschapstypen zijn twaalf voorbeeldontwerpen van natuurbegraafplaatsen gemaakt. De ontwerpen zijn zoveel mogelijk uitgelijnd met de actuele ambities voor het landelijk gebied. Herstel van houtwallen en heide vormde bijvoorbeeld de aanleiding voor de voorbeelduitwerking in de Kempen. Het

■ Herstel van het essenlandschap, voorbeelduitwerking op zandgrond
 ■ Boomgaard in de Betuwe, voorbeelduitwerking met natuurbegraafplaats als strategische ingreep

begraven is daarbij subtiel ingepast in enkele groene kamers of in besloten hoeken tussen bosrand en heide. Tevens is gezocht naar een optimale afstemming op het recreatieve padennetwerk en de nabijgelegen dorpskern. Door een gezonde aanpak is het graf goed bereikbaar voor wie dat wil, maar niet prominent aanwezig voor de recreatieve wandelaar op de doorgaande paden. Er is in feite gezocht naar een zo groot mogelijke synergie.

Een ander voorbeeldontwerp richt zich op het natte veenlandschap. Dit om aan te tonen dat de natuurbegraafplaats in alle delen van het land toepasbaar is, niet alleen op de hoge kalk- en zandgronden. De gekozen locatie is een schakel uit de Ecologische Hoofdstructuur, in het stedelijk overgangsgebied tussen Den Haag en Rotterdam. Voor natuur en landschap is daar een hoog ambitieniveau op zijn plaats. De centrale ligging maakt echter ook een exclusievere begraafplaats mogelijk. Gezien de Wet op de lijkbezorging is het begraven hier beslist geen eenvoudige operatie, maar door nadere studie van de landschappelijke ondergrond bleek het toch mogelijk. Gebruik is daarbij gemaakt van een oude kreekkrug die een solide drager vormt in de ondergrond. Deze is nu subtiel herkenbaar in het polderlandschap, maar wordt in het ontwerp uitgelicht tot een keten van eilanden die lijken op te rijzen uit het water. Het omliggende gebied wordt omgevormd tot een aaneengesloten nat natuurgebied. De graven zijn alleen per boot bereikbaar en worden subtiel gemarkeerd door de inscriptie op een meerpaal.

Gedurende de studie kwamen wij er steeds meer achter dat het natuurbegraven meer te bieden heeft dan aanvankelijk gedacht. Een schat aan mogelijkheden bleek te liggen in de vele cultuurhistorisch waardevolle landschappen die Nederland rijk is. Door het principe van de natuurbegraafplaats in een breder

perspectief te plaatsen, ontstaan tal van toepasingsmogelijkheden. Zo is een voorbeeldontwerp gemaakt voor het Limburgse Heuveland, waarbij graften in oorspronkelijke luister worden hersteld en één voor een hoogstamboomgaard in de Betuwe. Daarnaast zijn ontwerpen gemaakt voor specifieke monumentale plekken, bijvoorbeeld om een verlaten militair terrein een nieuwe bestemming te geven of een vervallen fort van de Nieuwe Hollandse Waterlinie te restaureren. Ook bij deze ontwerpen is het begraven zeer bescheiden aanwezig en lijken de graven op te gaan in het landschap of voegen deze zich naadloos in de monumentale plek. Al de voorbeeldontwerpen streven naar een brede meerwaarde voor natuur, landschap en recreatie. In sommige gevallen is daar nog een schepje bovenop gedaan en krijgt de natuurbegraafplaats een strategische betekenis. Ze wordt dan bijvoorbeeld ingezet om een wenselijke sanering te financieren of om een bufferzone te realiseren en verrommelde kassen op te kopen en op te ruimen.

Conclusie en vervolg

Demografische veroudering maakt dat naar alle verwachting de behoefte aan begraafplekken sterk zal toenemen. Met natuurbegraafplaatsen kan de piekbelasting op een aansprekende en duurzame manier worden opgevangen. Uit de studie blijkt dat deze ook actief kan worden ingezet als kostendrager. Een win-win situatie. Omdat het mens en natuur nader op elkaar betreft, geeft het bovendien meer inhoud en een diepere betekenis aan het landschap.

Als het natuurbegraven voor Nederland al interessant is, zou het dat toch ook zeker voor België moeten zijn? In demografische en maatschappelijke ontwikkelingen vertonen beide landen grote gelijkenissen. De landschappelijke condities zijn zelfs gunstiger in

België, gelet op de bodemgesteldheid en de grondwaterstand. De vraag is of één en ander wettelijk mogelijk gemaakt is, dan wel gemaakt kan worden, maar los daarvan lijkt de tijd er zeker rijp voor. De actuele tendens om begraafplaatsen te vergroenen wijst al grotendeels in dezelfde richting. Het realiseren van natuurbegraafplaatsen zou een logische vervolgstap kunnen zijn.

Tekst

Tom Bullens en Irene Edzes
 Vollmer & Partners

Onderzoeksteam Vollmer & Partners

Tom Bullens, Martijn Tillema, Irene Edzes

Klankbordgroep

Andy Clayden, Niek Hazendonk, Jan Kadijk, Mirjam Klaassens, Ab en Trudy Middelkoop, Gé Peterink, Hannah Rumble, Els Snijders, Ada Wille

Contact

Irene Edzes | i.edzes@vp.nl

Website

www.vp.nl

Rapport

Het onderzoeksrapport 'Landschap als Nalatenschap' is via de site van Vollmer & Partners te downloaden. Het rapport kan ook opgestuurd worden:

Binnen Nederland €29,16 incl. btw
Binnen Europa €32,73 incl. btw